

גם משנה ראשונה היא עיונית

חוגי בן-ארצי

תגובתו של הרב צבי וינמן למאמרי "הישן יתחדש והחדש יתקדש" (אקדמות, ג') מכילה תערובת של טיעונים תקפים יחד עם אי-הבנה בדבריו של הרב קוק בשלושת המאמרים הראשונים שלו שפורסמו ב"הפּלס" (תרס"א-תרס"ד).

צודק הרב וינמן בדבריו, שאי אפשר להתכחש ל"משנה ראשונה" של הרב קוק, כפי שבאה לידי ביטוי במאמריו המוקדמים. הרב קוק בעצמו מעולם לא התכחש למאמרים אלה הן מבחינת הנוסח (הוא מעולם לא טען שזויפו או סולפו ע"י עורך "הפּלס") והן מבחינת התוכן (מעולם לא חזר בו ממה שכתב במאמרים אלה).

עם זאת, טועה הרב וינמן לחלוטין בטענתו, ש"משנה ראשונה" זו של הרב קוק היא אנטי-ציונית, ומבטאת הזדהות עם עמדותיו של עורך "הפּלס", הרב רבינוביץ.

טענה זו מתבססת על שתי נימוקים עיקריים. הנימוק הראשון קשור בעצם פרסומם של המאמרים בכתב עת אנטי-ציוני; מכאן מסיק הרב וינמן שגם הרב קוק (וחותנו, האדר"ת, שיעץ לו בעניין הפרסום) הזדהה עם המגמה הכללית של הירחון. דומני כי אין זה טיעון רציני. וכי לא ייתכן, שאדם יפרסם בכתב-עת, שאיננו מזדהה עם תוכנו באופן מלא או באופן חלקי, מתוך מגמה להשפיע על הקוראים לשנות את עמדתם?!

ברור, שבמקרה כזה צריך לשאול: מה מניע את העורך לפרסם מאמרים הסותרים באופן מלא או חלקי את המגמה הכללית של העיתון? לשאלה זו אודקק בהמשך.

הטיעון השני של הרב וינמן מתבסס על ציטוטים קצרים מתוך המאמר "אפיקים בנגב" (המאמר השלישי בסדרה), שמהם הוא מסיק, שעמדתו של הרב קוק כלפי התנועה

הציונית היתה שלילית ביותר. צר לי, שהרב וינמן מבסס את טענתו על ציטוטים מקוטעים של דברי הרב קוק ולא טרח, לעניות דעתי, לקרוא את המאמרים בשלמותם (דבר שמחייב מאמץ לא קטן). מי שמשקיע את המאמץ הזה מגלה, שעמדתו של הרב קוק כלפי התנועה הציונית במאמרים אלה היא לא רק חיובית, אלא שהוא קורא באופן גלוי וחד משמעי לציבור החרדי להצטרף להסתדרות הציונית! הנה דוגמא אחת:

העומדים בראש התנועה הציונית מתפלאים על מה שנמצאים יראי ה' ושומרי תורה, שעומדים מרחוק (ולא מצטרפים) לתנועה כזאת של תחייה לאומית. ובאמת, ראוי להתפלא! אבל לא על עומדם מרחוק מבלתי עזור אל התנועה לפי צביונה היום, כי אם על עומדם מרחוק ואינם משתדלים לתת לה צביון הגון, שתוכל להיות ישועה כללית לעמנו לכוון ליבם של ישראל לאביהם שבשמים ("תעודת ישראל ולאומיותו", הפלס, תרס"א, עמ' ס"ג; **אוצרות ישראל**, ח"א, עמ' 701-700).

הקריאה של הרב קוק היא ברורה: להצטרף לתנועה הציונית במגמה לשנות את צביונה מתנועה לאומית-חילונית לתנועה ציונית-תורנית. הרב קוק חוזר במאמרים אלה שוב ושוב על הקביעה, שתהיה זו החמצה היסטורית ללא תקנה אם היהדות החרדית לא תצטרף בהמוניה אל התנועה הציונית ותעשה מאמץ לשנות את אופיה וצביונה. הרב קוק מאמין, ששינוי כזה הוא אפשרי ולכן חובה ללכת בכיוון זה.

באותה מידה של להט ושכנוע פנימי טוען הרב קוק, שהציונות החילונית בצביונה הנוכחי לא תחזיק מעמד זמן רב, וכפי שמצטט הרב וינמן בצדק "תוכל להצמיח פירות כאלה שלא נוכל לשמור ולהתפאר בהם" ("אפיקים בנגב", **אוצרות ישראל**, ח"ב, עמ' 73).

הציונות החילונית במסלול האתיאיסטי שלה, המנותק ממקורות האמונה והמורשת היהודית, נידונה מראש להתנוונות ולהתפוררות אפילו במישור הלאומי, שהוא במרכז מעייניה. אין לאומיות חילונית, שיכולה להצליח לטווח ארוך בעם-ישראל.

אלה הם א"כ שני הצדדים של המטבע: מצד אחד, הציונות היא מהלך חשוב של תחיית הלאומיות ושיבה של עם-ישראל לארצו, לשפתו, לממלכתיותו. למהלך כזה צריך להצטרף כדי לחזקו ולטפחו. מצד שני, הציונות החילונית איננה יכולה להתקיים לטווח ארוך בגלל ניתוקה ממקורות הנצח של עם-ישראל, ולכן חובה על היהדות החרדית לנסות לשנות את אופיה החילוני של התנועה. שני צדדים אלה בעמדתו של הרב קוק מסבירים, כנראה, הן את החלטתו של הרב קוק לפרסם את המאמרים בכתב-עת חרדי ואנטי-ציוני, והן את נכונותו של העורך לפרסמם בעיתונו.

הרב קוק בחר בבמה ספרותית כמו "הפלס" בגלל רצונו לקרוא לציבור החרדי להצטרף לתנועה הציונית ולנסות לשנות את אופיה במגמה של הפיכתה לתנועה אמיתית של

תחייה לאומית ורוחנית כאחד. לעומת זאת, העורך החליט לפרסם את המאמרים בגלל הביקורת הנוקבת של הרב קוק על אופיה החילונית של התנועה הציונית ותחזיתו החד-משמעית, שהיא לא תוכל להתקיים לטווח ארוך כתנועה לאומית-חילונית.

צודק הרב וינמן בטענתו, שיש הבדל בין "משנה ראשונה" של הרב קוק לבין "משנה אחרונה", כפי שמשקפת במאמרים מתקופת יפו ("אדר היקר", "עקבי הצאן", "מהלך האידיאות בישראל", "זרעונים" ואחרים). אבל ההבדל איננו בין משנה אנטי-ציונית לבין משנה ציונית. בשתי התקופות עמדתו של הרב קוק היא, כאמור, ציונית.

ההבדל העיקרי הוא במימד הדיאלקטי שמאפיין את הגותו המאוחרת, מימד שדחף אותו לחפש את היסודות הרוחניים-תרבותיים שעל היהדות החרדית לאמץ מתוך התרבות הציונית. הגותו המאוחרת דיברה על דיאלוג בין המסורת מצד אחד והציונות החדשה מצד שני, שבו שני הצדדים נותנים ומקבלים, ובכך יוצרים הפרייה הדדית המובילה לסינתזה חדשה.

תפיסה זו באה לידי ביטוי בולט בסוף מאמר "הדור": "וכל צד יקח מחברו את כל הטוב, את כל הנאה והכשר אחרי הזרחת אור החוכמה, הגבורה, העוז והענווה משני הצדדים" ("עקבי הצאן", עמ' קט"ז). תפיסה דיאלקטית מורכבת זו עדיין לא הבשילה בהגותו המוקדמת - תורת חו"ל של הרב קוק. אבל העמדה הציונית הבסיסית, שרואה בתנועה הציונית מהלך חשוב וחיובי, באה לידי ביטוי כבר במאמרים הראשונים.

אופיים הציוני של מאמרים אלה הוא כה ברור, שהרב מימון מעיד במאמרו הביוגרפי הגדול על הרב קוק (בקובץ **אזכרה**, עמ' צ"ז), שהמאמר "תעודת ישראל ולאומיותו" שימש בסיס אידיאולוגי להקמתו של "המזרחי" בשנת תרס"ב.

דומה, שבימים אלה מתבקשת גם הערה אקטואלית. קריסת הציונות החילונית, שהרב קוק חוזה אותה במאמרים אלה, מתרחשת ממש לנגד עינינו. אובדן המוטיבציה לפעול ולתרום למען כלל ישראל, התפוררות הזיקה אל לב המולדת היהודית, ערש ההיסטוריה של עם-ישראל, התרופפות התשתית התנ"כית של הציונות - כל אלה הם חלק ממסכת גדולה של תנועה, שמאבדת את כל דגליה. דווקא התממשות התחזית של הקריסה מחייבת מימוש החלק השני של החזון - כפי שבא לידי ביטוי בקריאה להקמת "דגל ירושלים" - כינונה של תנועה ציונית, ששורשיה נטועים עמוק באמונת ישראל ובמורשתו וענפיה פרושים לעבר האופק של הגאולה השלמה.